

ПАВЛЕ, ЕПИСКОП РАШКО-ПРИЗРЕНСКИ

ПИТАЊА (И ОДГОВОРИ) ЧТЕЦУ ПРЕД ПРОИЗВОДСТВО

I. Опште напомене

Из поуке коју епископ упућује новопроизведеном чтецу: „Чадо, првиј степен свјашченства чтеца јест...“, види се да чтеци припадају црквеном клиру, свештенству. Исто казује и мноштво канонских прописа који се односе на чтеце, и који их издвајају из броја осталих верних и убрајају у клир.

Свештенство је у Цркви једно, али се разликује по степенима. У најширем смислу, сви верни су „царско свештенство“ (1. Пет. 2,9). Но у ужем, постоје свештени чинови нижи, или јерархија хиротесије (рукопроизвођења), и виши, јерархија хиротоније (рукоположења); или друкчије: црквенослужитељи и свештенослужитељи.^{*1} У свештенство хиротесије сада спадају: појци, чтеци и ипођакони, а у старини још: аколуту, ексорцисти, депотати (свећеносци), вастагари (хоругвоносци), вратари, као и ђаконисе и презвитиде. У свештенство хиротоније спадају: ђакони, свештеници и епископи.

Чтеци, дакле, спадају у први, најнижи чин црквенослужитеља, али виши од појаца.^{*2} Иако се, наиме, из старине врши исти молитвени чин за произвођење и појца и чтеца, али је при томе, за разлику од чтеца, коме је давана књига Апостол да из ње чита, појцу даван Псалтир, из кога он пева прокимен. Сем тога, епископ је, дајући му псалтир, упућивао друкчију поуку него чтецу: „Прими ову књигу псалама, појања и песама духовних. Од сада пази на себе, јер имаш власт да са сваком пажњом и страхом Божјим читаш и певаш ово у цркви. У име Оца и Сина и Светога Духа. Амин.“^{*3} Битна разлика је и у томе што појца није био постригаван, него се то обавезно чинило при произвођењу за чтеца.

Општи канонски пропис, изражен 9. каноном Првог васељенског сабора, захтева да се пре примања у клир обавезно испита подобност кандидата за црквену службу.^{*4} Тај пропис важи и данас те се морају изтражити њихове физичке, као и њихове интелектуалне способности – њихова вера, знање Св. Писма и литургичких чинова и прописа – а такође у моралном погледу слобода од тешких грехова, да нису пијанице, убојице, опадачи, као што вели Св. ап. Павле (1. Тим. 3,3–11), поготово да нису убице, блудници, крадљивци.^{*5} Физичке

^{1*} Упор. Др Лазар Мирковић, *Литургика...*, Београд, 1965, I, 60.

^{2*} Упор. П. Тремелас, *Микрон евхологион*, Атина 1930, I, 199 (*нечитко*).

^{3*} Арх. чиновник ман. Дечана, рукопис бр. 135 крај XVI и поч. XVII в., л. 12а, 12б. Исте библиот. бр. 131. из 1453. г., л. 148а. Упор. П. Тремелас н. д. 193.

^{4*} Упор. Гласник СПЦ, 1979, стр. 135.

^{5*} По Арх. Чиновнику Никанора Мелентијевића, епископа печујског (+ 1734. г.), епископ пита кандидата: Иповедал ли јеси сва јелека от јуности твојеје паметствујеши, ничтоже утајиваје? Пита га да ли има потврду

се особине виде те их је лакше сазнати. Моралне треба да испита духовник на исповести, а интелектуалне епископ, или одређени клирик, пре производа.

Кад се све то сврши, тек онда се може приступити рукопроизводству. Два-три дана пред производство за чтеца, треба да се кандидат спреми постом и молитвом и да се, као што рекосмо, исповеди, опере душу од греха, како би на дан производа, приступио Св. тајни причешћа.*⁶ У телесном погледу, да опере главу и тело, јер глава треба да буде пострижена, а тело да се обуче у одежду „нескверну и непорочну“.*⁷ О томе шта се током времена подразумевало под изразом „нескверне и непорочне“ одежде, односно која одежа припада чтецу, опширно је расправљао проф. А. Дмитријевскиј, па ћемо према њему то питање укратко изложити.

Из чина производа депотата, свећеносца,*⁸ види се, наводи Дмитријевскиј, да је његова богослужбена одежа, као и осталих нижих клирика, чтеца и појца, био камисиј (камисион) и кратки фелон.*⁹ Камисиј је био дуга, бела хаљина, слична ђаконском стихару, широких рукава, начињен од лана или свиле. Описујући крунисање цара Мануила II, 1381. год., у Св. Софији у Цариграду, чему је у пратњи руског митрополита Пимена присуствовао, ђакон Игњатије Смољанинов пише: „А појци стајашу украшени дивно, ризе имаху као стихаре широке и дуге, сви опојасани. А рукави њихове одеће широки и дуги... Старешина им беше красан, као снег бео“.*¹⁰

Кратки пак фелон постао је од горње одеће старих народа, која је била од грубе, дебеле тканине, или коже, и требала да штити тело и одело човека од кише и снега. То је била врста округлог плашта неразрезаног, који се преко главе навлачио на рамена. Свакако да је фелон ап. Павла био та одећа (2. Тим. 4,13). Правила Владимирског сабора у Русији (1274. г.), помињу као црквену одећу нижих клирика „белују ризицу“ и „малују ризицу“, тј. камисиј. Но у XIV в. бела ризица излази из употребе и одећа појца и чтеца остаје само „фелонец

од духовника да нема сметње за производство. Ако је духовник присутан, пита њега: Достојин ли јест сеј по правилом вчињен бити ва клирицкиј чин, ва степени свештенства вазведен бити? (Рукопис Музеја СПЦ, у Београду, бр. 252, л. 83б, 84а.

⁶* А. Дмитријевскиј, Стављеник. Кијев 1904. стр. 8, 9.

⁷* Архијереј. Чиновник, прва молитва чина производа чтеца и појца. Москва, 1890, л. 111а.

⁸* Депотат је ишао пред патријархом и литијом осигуравајући пролаз, а у храму пред входом носећи свећњак. Кодин помиње да је на дан свога миропомазања, византијски цар облачио поврх сакоса кратки фелон (мандиан хрисун), те са крстом у једној, а скиптром у другој руци, претходио Св. даровима на великом входу, „имајући тада црквени чин који се зове депотат (Енехи гун тоте таксин еклисиастикин ин калуси ту депотату)“ (Мињ. П. Г. Т. 157. к. 108).

⁹* Н. д. стр. 20.

¹⁰* Исто, 21.

мал, до појаса, багрјан“.*¹¹ У XVI пак веку, у време установе патријаршије у Русији, риза чтеца и појца постаје стихар, свакако утицајем из Грчке, где се већ у рукописном Типику Велике цркве из XI в. говори о старешини чтеца: „Треба да се зна да у прву недељу, и средњу и велику, доместик чтеца стоји на солеји у стихару и фелону са чтецима“.*¹² Од XV в. стихар, камисиј и кратки фелон изједначавају се, те Св. Симсон Солунски вели: „Чтец има особиту одећу, одговарајућу његовом чину, која се назива камисиј и има изглед малог фелона, или стихара од лана“.*¹³

По Дечанском рукописном Служабнику, из 1453. г., чтец облачи „љњену одежду“, „љњеницу“, која се у чину постављања ипођакона изједначује са кратким фелоном: „И приводит се хотеј постављен бити (за ипођакона), носе љњеницу. И повељевајет првосвештеник савлешти јего са фелонија, јеже љњена (тј. „и скинути с њега фелон, који је љњеница“) и облешти јего, ва стихар и препојасати“.*¹⁴ У другом рукопису исте библиотеке, помиње се одејаније чтеца, али се поближе не казује које је, док се за ипођакона одређено вели: „Одевајет јего светитељ ва стихар и препојасујет јего орарем“.*¹⁵ По рукописном Архиејерјском Чиновнику Никанора Мелентијевића, епископа печујског, (+ 1734. г.) чтец се облачи у „кратки фелон“.*¹⁶

Биће да је уместо камисија, „беле ризице“, наше „љњенице“, у XIV в. уведен кратки фелон због тога што се он чтецу „облачи на врат, у знак да долази као под јарам свештенства и бива под заштитом Божјом и посвећен на служење Богу“, како вели Св. Симеон Солунски.*¹⁷ Па како је дуги фелон одежда свештенства (свештеника и епископа), то се вероватно сматрало да и почетни степен свештенства треба да има кратку ту одежду.*¹⁸

Међутим, као што напомену смо, у Русији је од XVI в. поново постао камисиј–стихар, одежда чтеца, што је остало до данас, а тако је и у нашој, Српској цркви. Та одећа, својом белином, симболички треба да стално подсећа и њега и верне на непорочност и духовну чистоту, коју су обавезни сви да имају, а особито клирици, да би били достојни имена хришћанског и служења пречистом и преславном Господу. Без сумње да је тај симболизам стихар–камисиј имао и за чтеце кад је пре XIV в. био одређен да га носе, те сматрам да га, у истом смислу,

^{11*} Исто, 33.

^{12*} Исто, 34.

^{13*} О Св. рукоположењу, Гл. 186, Мињ. П. Г. Т. 155, к. 396.

^{14*} Бр. 131. л. 148б.

^{15*} Бр. 135, Арх. Чиновн., с краја XVI и поч. XVII в., л. 14а.

^{16*} Музеја СПЦ бр. 252, л. 84а.

^{17*} Н. д., гл. 159, к. 365.

^{18*} Упор. Архиеп. Венијамин, Новаја Скрижаљ, С. Петербург 1859, 313.

као први степен клира, чтеци могу носити и сада. Ово тим пре што се у наше време више не стриже коса на темену главе (гуменце), у знак припадања клиру, како се чинило из старине до прошлог века. На тај начин, ношење стихара, као опште одежде, бива видљив знак посебног позива клира у Цркви, од чтеца до епископа. Чтец облачи стихар; ипођакон стихар са укрштеним орарем; ђакон стихар, орар и наруквице, свештеник и епископ стихар уз остале одежде свога чина...

На дан рукопроизвођења, пред почетак литургије, како по савременом Архијерејском Чиновнику, тако и по Чиновнику еп. Никанора Мелентијевића, епископ обучен седи на свом столу у средини цркве. Ђакон доводи кандидата за чтеца пред царске двери и он се, према олтару, клања, тј. чини два мала и трећи велики поклон.*¹⁹ По том се окреће архијереју и, по малом поклону, сагиње главу, при чему га архијереј благосиља. Сада, кад се почну певати тропари Св. Јовану Златоусту, Св. Василију Великом и Св. Григорију Богослову, сматрам да је најприкладније да уз благослов епископа чтец обуче бели стихар, а онда да га епископ унакрст постриже. После тога, у старини, чтец је одвођен у паперту где су му други клирици стригли косу на темену (гуменце), оставивши само венац косе око главе. Гуменце је, као знак припадања клиру, повременим стрижењем чтец стално требао да одржава, а тако, од дана пострижења за чтеца, и сви остали клирици од чтеца до епископа. Зато, дакле, што се тим пострижењем већ ушло у ред клирика, пострижење се при производству за ипођакона, и рукоположењу у свештене чинове више не врши. О смислу овог пострижења Св. Симеон Солунски казује: „Власи, као цвет свега тела... приноси Богу у виду првина“, у истом, дакле, смислу у коме бива пострижење на крштењу... Још додаје: „На глави, на којој је учињен почетак пострижења... у знак да је врх и глава свију Христос, да је Он печат и знак Њему посвећених, Он на њима почива и Глава им је“.*²⁰

После тога архијереј благосиља кратки фелон, који чтец целива, и руку архијереја, и обуче, па на ђаконов узглас: Премудрост! чита натпис оног зачала које се само отвори кад архијереј расклопи књигу Апостол над његовом главом. Кад ђакон узгласи: Вонмем! Чита мало са почетка и краја зачала, па примивши мир од архијереја, скида се с њега кратки фелон. После поуке: Синко, први степен свештенства степен је чтеца..., одлази и стаје међу чтеце, подневши претходно архијереју лахан и „рукоумивало“ да опере руке.*²¹

^{19*} Дмитријевскиј, н. д. 13.

^{20*} Н. д. Гл. 158. и 159, к. 365.

^{21*} *Текст ове фусноте је пропуштен – Зор. А. Ст.*

У погледу читања Св. Писма Новог Завета, на молитвеним скуповима верних, напоменућемо да је, по угледу на старозаветну Цркву, у којој је било одређено да се сав Закон и Пророци обавезно прочитају у синагогама у току године, и у новозаветној Цркви одређено да се годишње прочитају све књиге Новог Завета (Сем Откривења Св. Јована Богослова која није у богослужбеној употреби). Према 52 суботе, колико их има у току године, подељен је био Закон на 52 одељка, а тако исто на 52 одељка подељене су све остале старозаветне књиге (Пророци). Слично томе, подељена су рано како Еванђеља тако и Апостол на дуже или краће одељке (перикопе, зачала), одређене да се прочитају у поједине дане током године. Свако Еванђеље има свој број зачала (Матејево 116, Марково 71, Лукино 114, Јованово 67) и свако почиње својим првим зачалом. Дела апостолска, саборне и посланице Св. ап. Павла, имају заједничку нумерацију зачала (свега 335). Прво зачало почиње првим стиховима Дела апостолских, а последње 335 завршава крајем посланице Јеврејима.

Треба уочити и то да се за читање у цркви, и књига Еванђеља и Апостола, у погледу редоследа зачала, јавља у два вида. У првом, зачала се нижу по свом броју, правилно једно за другим („ин континуо“). Са оваквим поретком зачала, књига Еванђеља зове се „Четвероеванђеље“, а Апостола „Праксалостол“. Према другом начину, зачала се ређају не по свом редном броју, од првог до последњег, него по реду како се читају на недељном и празничном богослужењу током године. Поредак недељних зачала почиње Васкрсом, па иде даље недељама по Васкрсу до Вел. суботе идуће године. Зачала одређена за поједине непокретне празнике иду од 1. септембра, тј. од црквене Нове године, све до краја августа идуће године. Еванђеље оваквог састава назива се „Изборно еванђеље“, или „Еванђеље апракос“. Апостол са таквим поретком зачала има исти назив: „Изборни апостол“, или „Апостол апракос“.

Током времена и Еванђеље и Апостол апракос, прама обиму, тј. према томе колико су од целокупног броја зачала садржавали, јављали су се такође у два типа, краћи, садржавајући само зачала за суботе и недеље преко године и за веће празнике, и потпуни, у коме су била сва зачала, не само за суботе и недеље, него и за друге седмичне и празничне дане.

Реч „апракос“ потиче од грчке сложенице „а + практос = не + дељник, дакле књига за богослужбено читање у недељне и празничне дане“.^{*22} Проф. Др

^{22*} Др Димитрије Богдановић, Поговор у „Матичин апостол“, Београд 1981, стр. 9, прим. 5; Др Петар Ђорђевић, Старословенски језик, Београд 1975, 33. Неки писци, по аналогiji са називом четвороеванђеља (тетраеванђеље), апостол пуног састава (праксапостол) називају „тетра“ (Упор. Никола Родић – Гордана Јовановић, Мирослављево еванђеље, Београд 1986, 10, 12). Проф. Д. Богдановић с правом вели да се овај израз употребљава без довољно разлога. (Н. д. 8).

Димитрије Богдановић вели, у погледу појаве ових врста Апостола (и Еванђеља): „Редослед настанка појединих типова био би следећи: најпре кратки изборни апостол, потом апостол пуног састава и на крају потпуни изборни апостол“.^{*23}

Проф. Др Лазар Мирковић, за изборно Еванђеље употребљавао је назив „Еванђелистар“, а за изборни Апостол израз „Лекционар“.^{*24}

Толико о овим општим примедбама.

II

Сада ћемо изнети, у облику питања и одговора, оно основно знање које чтеци за своју службу треба да имају. Сем овога потребно је свакако да знају и основне молитве: Царе небески, Трисвето, Оченаш, Богородице Дјево, и Символ вере, с тумачењем догматских истина изнетих у њему и у Оченашу, молитви Господњој.

Како се за чтеце производе и млађи и старији, и богослови из старијих разреда, и кандидати без богословског образовања, међу изложеним питањима има таквих која се могу изоставити при испиту кандидата млађег узраста и мање богословски упућених. Која су таква питања оцениће сами испитивачи, а ми ћемо она која нам таква изгледају означити звездицом.

1. Ко су чтеци и појци и како су ти чиновници настали у Цркви? –

Назив „чтец“ означава личност која на хришћанским молитвеним скуповима чита одређене одељке из Св. Писма Старог Завета, а од новозаветних: Дела апостолска и посланице Св. апостола. Првобитно су чтеци читали на богослужењу цело Св. Писмо Старог и Новог завета. Доцније, читање Еванђеља, као особито свештене књиге, постаје дужност ђаконa, свештеника и епископа. Појци су лица која на црквеним скуповима певају црквене песме, по мелодији и начину како је то Црква прописала.

Шести Васељенски сабор наређује: „Не може нико читати божанствене речи са амвона, на начин оних који припадају клиру, ако није удостојен свештеног пострижења и није добио по правилима благослов од свога пастира

^{23*} Н. д. 7.

^{24*} Литургика, Београд 1965, I, 137, 128. Изразом „Лекционар“ (Лекционариум) назива се ова књига и у Западној цркви. (Упор. А. Бадуринa, Лексикон иконографије, литургике и симболике западног кршћанства, Загреб, 1979, 376).

(Епископа).^{*25} У 14. канону VII васељенског сабора наређује се слично.^{*26} За појце такву наредбу износи још 15. канон Лаодикијског сабора (343. год).^{*27}

2. Који су услови да неко може постати чтец? –

За чтеца, као и за друге свештене: чинове, може се поставити одраслије православно лице ових својстава: 1. телесних, тј. да су му руке, ноге, језик способни за вршење ове службе; 2. моралних, тј. да је доброг духовног живота, без тешких грехова: убиства, крађе, пијанства, блуда; 3. интелектуалних, тј. да поседује знање за читање Св. писма у цркви и литургијске прописе, да би могао помагати ђаконима, свештеницима и епископима у цркви.^{*28}

3. Ко врши, када и где рукопроизвођење чтеца, појца и ипођакона? –

Рукопроизвођење врши епископ, обично пред литургију, на средини храма. У манастиру, по дозволи епископа, производство за појца и чтеца може извршити настојатељ манастира.^{*29}

4*. Каква је разлика између рукопроизвођења (хиротесије) и рукоположења (хиротоније)? За које се чинове рукополаже, ко рукополаже и где се оно врши? –

Чин рукопроизвођења није исто што и чин рукоположења. Док се рукопроизвођење врши ван олтара, може се вршити ван литургије, може га изузетно вршити и лице у чину јереја, рукоположење ђакона, свештеника и епископа врши се само на пуној литургији, у олтару храма и то само од епископа.^{*30}

5*. Од кога потичу свештени чиновци у новозаветној Цркви? –

Св. Симеон Солунски казује да су сви свештени чиновци постали по угледу на Исуса Христа, који их је сам вршио и својим примером осветио. Службу чтеца вршио је кад је у назаретској синагоги узео књигу пророка Исаије и из ње читао (Лк. 4, 17). Ипођаконску и ђаконску службу вршио је изганећи трговце из храма и бранећи да се какав суд пронесе кроз храм (Мр. 11,15–16), што је дужност ипођакона; и предложивши трапезу и ноге ученицима перући и називајући себе слугом (Диаконом) (Јн. 13,5; Лк. 22,27). „А презвитера и учитеља, одмах по крштењу примивши одозго Духа и од Оца посведочен за Сина вазљубљеног... и постове и молитве вршећи... и пошто изабра, прими ученике и проповеда

^{25*} Кан. 33, Пидалион, изд. „Астир“, Атина 1970, 250; Никодим Милаш, Правила прав. цркве с тумачењима, Н. Сад 1895, I, 516).

^{26*} Пидалион, н. д. 334; Н. Милаш, н. д. I, 619.

^{27*} Пидалион, н. д. 426; Н. Милаш, н. д. II, 80.

^{28*} Упор. Гласник 1987, стр. 23, 96, 97.

^{29*} Кан. 14 VII васељенског сабора (Милаш, н. д. I, 619).

^{30*} Др Л. Мирковић, н. д. Литургија, Београд 1967, II, 2, 108.

покајање и њему позва, и учинивши многе знаке, и управљајући душама, и грешнике повративши доведе Себи, што је дело свештенства“.^{*31} „Као велики и једини Архиепископ... јерархе прве и јерархе друге постави и пред Својим лицем посла да проповедају... и савршеније још рукоположи ученике. Узневши се, огњене језике од Духа раздели им и они стадоше изнад сваког од њих“.^{*32}

6. *Зашто се чтец постригава? Шта је то „гуменце“, или „папалитра“ и чиме се покривало? –*

Св. Симеон Солунски вели да су власи као цвет свега тела. Пострижењем се оне приносе Богу као први плод, у знак да је чин чтеца почетак посвећења себе на службу Богу.^{*33} Чином чтеца, дакле, улази се у клир, свештенство.

По унакрсном пострижењу, које врши епископ, у старини су му други клирици стригли цело теме, оставивши само венац косе око главе. Острижено теме звало се „гуменце“, или „папалитра“. Покривало се капицом која се звала „ћелепуш“. Ожењеним клирицима, током живота, гуменце су стригле њихове супруге.^{*34}

7*. *Која су свештена лица имала на глави гуменце и зашто? –*

Као знак припадања клиру, гуменце су имали сви клирици од чтеца до епископа, те већ више није било потребе, при рукопроизвођењу за ипођакона и рукоположењу за ђакона и више чинове, да их епископ опет постригава. И данас свештено пострижење бива само при произвођењу за чтеца.

8. *Која је одежа чтеца и ипођакона? –*

У старини одежа чтеца био је камисиј, дуга, бела хаљина, широких рукава, слична стихару. У XIV в. постаје то кратки фелон. Но у XVI в., у Русији, под утицајем из Грчке, постаје стихар одежа и чтеца и то остаје до данас, а тако је и у нашој, српској Цркви. Само на дан производства, чтец облачи и кратки фелон и више га не облачи. Стихар, препојасан са укрштеним ораром, одежа је ипођакона.

9. *Какве боје треба да је стихар и шта та боја симболизује? –*

Стихар је у старини редовно био беле боје, симболички означавајући душевну чистоту коју клирици, посвећени на службу пречистом Богу, треба да имају. Са тим симболизмом, стихар је одежа и осталих клирика: ипођакона,

^{31*} О св. хиротонијама, гл. 238, Мињ., П. Г. Т. 155, к. 453, 456.

^{32*} Н. д., гл. 240, к. 457, 460.

^{33*} Исто, гл. 158, к. 365.

^{34*} Ст. Димитријевић, Православље Св. Саве, Светосавље 1932, св. 5., 202, 204; Милаш, Црквено право, Београд 1926, 286.

ђакона, свештеника и епископа. У садашње време, стихари се праве и од других боја.

10. Које дужности имају чтеци сада у цркви? –

У поуци коју епископ упућује новопроизведеном чтецу, напомиње му ове дужности: читање Св. Писма, Апостола и паримија. Св. Симеон Солунски набраја још и ове дужности чтеца: Као служитељ олтара пали свеће, доноси свештенику просфоре, воду, теплоту, жар; носећи свећу иде испред светиња (на входу) и канонарши. „Уопште је служитељ и да служи Богу и онима који се приближавају Њему, да са светима служи, улазећи онамо (у олтар) где бивају анђели“.^{*35}

11. Како је подељен Псалтир за читање у цркви? –

Свих 150 псалама Псалтира подељени су на 20 катизама, а свака катизма на три Славе. На почетку, пред читање катизме, говори се као увод: Господи помилуј (Зпут), Слава и ниње. На крају сваке Славе говори се Слава и ниње, Алилуја (Зпут), Господи помилуј (Зпут), Слава и ниње, па идућа Слава. На крају треће Славе, ако ће бити мала јектенија узима се само Слава и ниње и Алилуја (Зпут). Ако не бива мала јектенија (На јутрењи кад је мало славословље, а није ни субота, ни предпразништво, ни попразништво), узима се, после Слава и ниње, Алилуја (Зпут), Господи помилуј (Зпут), Слава и ниње, а затим сједалан. (И 50 псалам, на јутрењи кад нема еванђеља, узима се са уводом: Господи помилуј, (Зпут), Слава и ниње).

12*. Шта је Праксапостол, а шта Апракос? –

Изразом „Праксапостол“ назива се свештена књига која садржи цео текст, редом (ин континуо): Дела апостолских, саборних и посланица Св. ап. Павла, подељених, поред глава и стихова, и на дуже или краће одељке (зачала) одређене за читање на богослужењу преко године.

Назив пак „Апостол Апракос“, или „Изборни апостол“, односи се на црквену књигу која такође садржи Дела апостолска и посланице Св. апостола, али у њој зачала не следују једно за другим по свом редном броју, него по поретку како се које од њих чита на недељним и празничним богослужењима у току године. Држање недељних зачала почиње од Васкрса, а празничних од 1. септембра, од црквене Нове године.

^{35*} Н. д. гл. 160, к. 365, 368.

13. Шта су зачала и како се налазе за седмичне, недељне и празничне дане у Праксапостољу? –

Зачала су одељци еванђеља и апостола, одређени за читање у поједине дане преко године. Број зачала у апостољу почиње Делима апостолским, наставља се у Саборним посланицама, прелази на посланице ап. Павла, завршавајући се његовом посланицом Јеврејима. Има свега 335 зачала апостола.

На крају Праксапостола налази се Сказаније у коме су наведена зачала за недељне и седмичне дане од Васкрса за целу Педесетницу, онда за 33 седмице преко године, за четири припремне седмице пред В. пост и седам седмица поста, а затим за празнике календарским редом, почевши од месеца септембра. Иза тога наведена су зачала заједничка за поједине ликове Светих: анђеле, пророке, апостоле, мученике итд. Најзад за поједине тајне и молитвословља.

Треба, дакле, наћи у Сказанију Праксапостола седмицу по Васкрсу, или по Духовима и седмични дан који се жели, и ту прочитати број зачала, које се онда у тексту нађе. Испод текста наведено је црвеним словима како треба почети то зачало. Тај уводни део завршава се црвеном звездицом и треба га наставити у тексту од исте такве црвене звездице тамо назначене.*³⁶ У Апракосу број зачала налази се лаш у Садржају на почетку или на крају књиге.

14. Колико највише зачала може да се чита, на литургији? Како се називају последња два зачала? Како се узима почетак другог, а како трећег зачала? –

На литургији могу се читати највише три зачала апостола и еванђеља. Друго и треће зачало називају се подзачала. Друго зачало надовезује се на прво без нарочитог застоја. Треће се пак почиње тако да се друго заврши потпуним завршетком, а онда, уз Вонмем! ђакона или свештеника, почиње треће зачало.*³⁷

15. Шта значи ђаконов узглас Вонмем! свештеников: Мир всјем, па ђаконов: Премудрост! Вонмем! и шта на њих чтец одговара? Шта одговара, на крају читања апостола, на свештениково: Мир ти, и ђаконово. Вонмем? –

Црквенословенска реч „вонмем“ значи: Пазимо. Њу ђакон упућује верним да са пажњом приме свештеников или епископов благослов: Мир всјем! Који за тим следи. Чтец у име свију на тај благослов треба да одговори: И духови

^{36*} То је тако учињено да би текст био јаснији, нпр. у тексту зач. 39. почиње: Прешедша же Амфипољ и Аполонију... Ко је то прошао Амфипољ и Аполонију? Под текстом то се објашњава и каже: Во дни они, Павел и Сила прешедша*...

^{37*} Упор. К. Никољскиј, Пособије к изученију устава правосл. цркви, С. Петербург 1900, 424; В. Николајевић, Вел. Типик, Београд 1971, 243.

^{40*} Упор. Гласник 1982, 188. / у штампаном тексту ова фуснота овде стоји грешком – Зор. А. Ст./

твојему. По том ђакон: Премудрост! чиме обраћа пажњу верних на поуку која се садржи у прокимену, који чтец треба да каже, а појци отпоју, чтец онда каже одређени стих, а појци отпоју прокимен други пут; најзад чтец говори прву половину прокимена, а појци отпоју његову другу половину. Онда ђакон: Премудрост! на што чтец прочита натпис апостола, па ђакон: Вонмем! чиме позива на пажљиво слушање одељка апостола који чтец затим чита.

Кад чтец заврши одређено зачало, свештеник или епископ му упућују благослов речима: Мир ти, на што чтец одговара: И духови твојему! па ђакон: Вонмем! а чтец одговара трипут: Алилуја и стих алилујар. Алилуја отпевају појци трипут и чтец одлази на своје место.

Алилуја је јеврејска реч и значи „Хвалите Бога“, а Алилујар псаламски стих уз Алилуја.

16. Шта означавају слова на маргинама (рубовима) Праксапостола? –*

Црвено штампана слова–бројеви на спољњим рубовима црквенословенског Праксапостола означавају зачала. А црна таква слова–бројеви означавају стару поделу те књиге за читање у храму, која потиче од ђакона Евталија из V или VI века. О чему се у ком од тих Евталијевих одељака говори може се видети у табlici испред Дела апостолских и испред сваке Посланице. Слова–бројеви на унутрашњим рубовима текста означавају стихове Дела апостолских и Посланица.*³⁸

17. Како се пева Трисвето на архијерејској литургији? –

Пред читање апостола на архијерејској литургији, Трисвето певају и појци за певницама и свештеници у олтару. Најпре отпевају појци двапут, па свештеници једанпут (при чему епископ чини знак крста дикиријом, с упаљеним свећама, над Еванђељем); онда опет појци једанпут, па свештеници једанпут (при томе епископ чини знак Андрејевог крста трикиријом над Еванђељем). По томе певнице Слава и ниње, свјатиј безсмртниј... , па свештеници Свјатиј Боже у три дела (при чему архијереј благосиља верне дикиријом и трикиријом, уз псаламски стих: Призри с небесе Боже и вижд... (Пс. 79,14 –15). Најзад отпевају појци цело Свјатиј Боже.

За ово наизменично певање Трисвете песме од појаца и свештеника, Св. Симеон Солунски каже: „Стога и изнутра од свештеника и споља од клира и народа пева се јер Христом постаде једна црква анђела и људи“.*³⁹

^{38*} Гласник 1975, 217.

^{39*} Изложење о Св. храму 61, н. д. к. 721.

Олтар означава небо, свештенство у њему небеску, торжествујућу Цркву (анђеле и свете), а верници у храму означавају земаљску, војинствујућу Цркву.

18. Како је настала Трисвета песма? –

О настанку Трисвете песме Св. Јован Дамаскин казује: „Писци црквене историје кажу, дакле, кад је народ у Цариграду чинио литију, због Богом досуђене недаће, у време Прокла архиепископа (434–446,г.), једно дете из народа било је уздигнуто и поучено анђелском науком трисветој песми: Свети Боже, свети Крепки, свети Бесмртни помилуј нас! Кад је дете враћено, и оно чему је научено објавило, да сав народ пева (ову) химну, тако преста невоља. И на светом и великом Четвртом васељенском сабору, у Халкидону, каже се, певана је овако ова трисвета песма“.^{*40}

19. Шта се пева уместо Трисветог на литургији? и у које дане? –

Уместо Трисвете песме, пред читање апостола, на литургији, пева се: Крсту твојему... и Јелици во Христа крестистесја... Крсту твојему... пева се на Крстовдан (14. септембра) и у трећу недељу Вел. поста, Крстопоклону. Јелици во Христа крестистесја... пева се: у две суботе (Лазареву и Велику), у две недеље (Васкрс и целе Светле седмице – и Духове, први дан), и на два минејска празника: Божић и Богојављење.

20. Шта су прокимени и где се налазе? –

Грчком речју „прокименон“ (= што стоји испред) означава се стих, обично из неког псалма, који се пева испред читања одељка апостола, или еванђеља, или паримија, имајући извесну везу са тим одељком испред кога стоји, или значајем дана, или празника у који се узима.^{*40a}

Прокимени са својим стиховима и Алилујарима, за Васкрс, Светлу седмицу и остале недељне и празничне дане Педесетнице све до недеље Свих светих, налазе се у Сказанију на крају Праксапостола. Иза њих налазе се прокимени за 32 недељна дана од недеље Свих светих до недеље о Митару и фарисеју, а у наставку за ту и остале три припремне недеље пред Вел. пост, за шест недеља Вел. поста и дане Вел. недеље. Иза тога налази се месецослов са наводом зачала и прокименима за минејске празнике и дане великих Светих. Иза месецослова су прокимени свих осам гласова, онда прокимени, зачала апостола и

^{40*} Изложење православне вере, изд. Б. Коттер, Берлин–Њујорк 1973, III, 10, стр. 130; Л. Мирковић, н. д. I, 203.

^{40a*} *Ова је фуснота означена у тексту, али је овде нема – Зор. А. Ст.*

^{40b*} *Ова је фуснота означена у тексту, али је овде нема – Зор. А. Ст.*

^{40b*} *Ова је фуснота означена у тексту, али је овде нема – Зор. А. Ст.*

Алилујарији за дане Светих према лику, као и за покојне, и најзад за разне потребе, Св. тајне и молитвословља.

* Апсолутна већина прокимена потиче из Псалтира, а само њих неколико из других књига Св. писма: Благословен јеси Господи Боже отац наших... (1. Дан. 29,10); из Еванђеља: Величит душа моја Господа... (Лука 1,46.47); Јависја благодат Божија спаситељнаја всјем человјеком... (Тит. 2,11). Посебног је састава прокимен: Блажен пут воњже идеши днес душе...^{*40б}

На месту садашњег прокимена, првобитно је певан цео псалам. Но, већ од IV века, из псалама се издваја један изразити стих, који је народ певао као припев, при читању или певању осталих стихова тога псалма. Свети Јован Златоусти вели: „Оци су установили да народ припева из псалма стих силни, који у себи садржи узвишено учење.”^{*40в}

21. *Како се казује наслов Дела апостолских и посланица Св. апостола, при читању у цркви, на црквенословенском и српском говорном језику? –*

На црквенословенском казује се: Дјејаниј свјатих апостол чтеније. – Соборнаго посланија Јаковља (Петрова, Јоанова, Јудина) чтеније. – К Римљаном посланија свјатаго апостола Павла чтеније. На српском језику: Читање дела светих апостола. – Читање саборне посланице светог апостола Јакова (Петра, Јована, Јуде). – Читање посланице Ефесцима светог апостола Павла, итд.

22. *Зашто се свештени текстови не читају на начин световних? Како се читају псалми и паримије, а како апостол и еванђеље? –*

Зато што је Божја реч, текст Св. Писма не чита се у цркви на начин обичних световних текстова. Из дубоке старине он се чита рецитативом. Блажени Августин сведочи да од Св. Атанасија Великог потиче упутство чтецу „да пева псалме тако да он не толико пева колико чита”.^{*41} Тако се, дакле, читају псалми и паримије, а слично и псалми избрани на јутрењи и антифони на литургији. Апостол и еванђеље читају се још на свечанији начин.

При читању апостола свештенство и верни могу седети, а еванђеље се обавезно слуша стојећи, мало погнувши главе, (као кад се нешто пажљиво слуша), како је наредио Св. Анастасије I. епископ римски (398–402 г.).^{*42}

23*. *Шта је антифонско, а шта респонзорно, или ипофонско појање? –*

Антифонско појање било је познато и Старозаветној цркви, те се врло рано јавља и у Новозаветној. Стари црквени историчар, Сократ Схоластик, казује да

^{41*} М. Скабалланович, Толковиј Типикон, Кијев 1910, I, 170.

^{42*} Исто, 188; Л. Мирковић, н. д. I, 290.

је Св. Игњатије Богоносац имао виђење анђела како у два хора, наизменично певајући, прослављају Св. Тројицу, па је онда наредио да се тако прославља Бог и у Цркви на земљи.*⁴³ Антифонско појање, дакле, означава наизменично појање двају хорова.

Респонзорно, или ипофонско појање разликује се од антифонског у томе што је један појац певао извештај псалма, или химну, а народ отпевао крај стиха или цео стих, као рефрен.*⁴⁴

24. *Шта се пева при доласку архијереја у храм, а шта при његовом одласку?* –

При доласку архијереја у храм пева се Достојно, или ирмос IX песме канона великих Господњих и Богородичних празника. При одласку пева се: Ис полла ети...*⁴⁵

25.* *Шта означава облачење архијереја? Кога представљају ипођакони и чтеци који га облаче?* –

Облачење архијереја означава оваплоћење Спаситеља. Зато се при том и пева догматик 8 гласа: Цар небесниј... који излаже тајну доласка на земљу Господа Исуса из човекољубља. Ћакони, ипођакони и чтеци, који помажу архијереју при облачењу, означавају анђеле који су тајну оваплоћења објављивали свету. Св. Симеон Солунски о томе казује: „И тако обучен стоји архијереј и благосиља оне који су помагали. А ови су ѣакони, и представљају анђеле који су оваплоћењу служили... Са њима, који по двојица иду напред – према реду на небу, који се опонаша на земљи – ћутке, према западу иде архијереј иза њих, показујући тиме како је смирено и просто Спаситељ се владао у првом свом доласку. И пред својим лицем посла апостоле, по двојицу, а њима беху присутни садејствујући им анђели. Архијереј, дакле, стоји према западним вратима са ѣаконима, означавајући Христов спасоносни силазак до земље и самог Ада, којим је живе и умрле ослободио“.*⁴⁶

26. *Колико има одежди ѣакон, колико свештеник, колико епископ, и које су?* –

Ћакон има три одежде: стихар, орар и наруквице. – Свештеник има пет: стихар, епитрахиљ, појас, наруквице и фелон. – Епископ има пуноћу свештенства, те и пуноћу броја одежди, седам: стихар, епитрахиљ, појас,

^{43*} Упор. М. Скабалланович, н. д. I, 57; Л. Мирковић, н. д. 221.

^{44*} Упор. М. Скабалланович, н. д. I, 170; П. Тремелас, Е. трис литургие, Атина 1935, 28.

^{45*} Упор. Архијерејски чиновник, К. Никољскиј, н. д. 385, прим. 1, 466, прим. 1; В. Николајевић, Вел. Типик, н. д. 264, 266.

^{46*} О Св. литургији, н. д., гл. 82, к. 260.

^{46а*} Св. Кирило Јерусалимски, Мистагошке катихизе V, 2, Вивлиотхики Еллинон Патерон..., Атина 1969, Т. 39, 258.

наруквице, фелон - полиставрију, тј. фелон са много извезених крстова (сада, уместо фелона - полиставрије, сакос), набедреник и омофор. Митра је из новијег доба. Све ове одежде облаче се, уз одређене молитве, у поретку како су овде наведене.

У садашње време, набедреником се одликују протојереји, игумани и архимандрити. У руској цркви, поједини протојереји и архимандрити одликују се и митром, но без крста.

27. Које три службе Г. Исуса Христа представља потпуно обучени архијереј? –*

У Старом Завету, по Божјем наређењу, пророци, првосвештеници и цареви били су помазивани при постављању на своју службу и зато се звали „Помазаници Господњи“. Господ Исус Христос имао је у потпуности све три ове службе те је Он у пуном смислу речи „Помазаник Господњи“, што означава и Његов назив „Месија“ (јеврејски) = Христос, (грчки) = Помазаник (српски). Служба пророка састојала се у објављивању народу воље Божје. – Исус Христос је у пуној мери објавио вољу Божју у својој науци. Свештеници и првосвештеници су приносили жртве Богу да би преко њих изгладили грехе народа и измирили га са Богом. – Исус Христос је у потпуности изгладио грехе свију људи приневши Себе на жртву. Тако је Он уједно и првосвештеник и жртва. Цареви су управљали народом и бранили га од непријатеља. – Исус Христос је дао савршени морални закон по коме људи треба да се управљају, и победио три главна наша непријатеља: ђавола, грех и смрт и свагда нас брани од њих. А на крају времена Он ће доћи као цар, сести на престо славе своје и свима као цар судити. (Мт. 25, 34–40).

28. Како су представљене на фрескама, у старим црквама и манастирима, три службе Исуса Христа и на коме се месту у храму налазе? –*

На фрескама, у старим црквама и манастирима, три службе Господа Исуса Христа представљене су на три најистакнутија места, да би их сви верни могли уочити и запамтити. Улазећи из паперте у храм одмах изнад красних врата представљен је Исус Христос обично како држи еванђеље, у коме је објавио вољу Божју тако да се потпуније и савршеније не може очекивати. То представља његову пророчку службу. Чим уђемо у храм, уочићемо Га одмах у олтарској апсиди, изнад иконостаса (који је у старини био низак) где стоји иза Часне трпезе и апостоле, који му прилазе, причешћује с једне стране Св. хлебом, а са друге из путира. То представља његову првосвештеничку службу. Кад уђемо усред храма и дигнемо поглед навише, у калоти кубета видећемо његов лик како нас одозго гледа, што треба да нам напомене да Он види све што чинимо и да ће као цар доћи са неба Да нам суди, за сва дела, речи и мисли.

29. *Шта означава прање руку архијереја и свештеника по облачењу и на херувимској песми? –*

Прање руку архијереја и свештеника, на почетку литургије, означава чистоту тела, а особито душе, које треба сви хришћани да имају, поготово свештеници, да би могли приступити служењу пречистом Богу и најсветијој тајни наше вере, Св. евхаристији.

То исто означава и прање руку архијереја на херувимској песми, при чему се он опраним рукама дотиче очију, ушију, ноздрва и уста, што означава потребу чистоте од греха свију чула.

* Св. Кирило Јерусалимски о прању руку свештених лица казује ово: „Гледасте ђакона како даје јереју да опере (руке) и презвитерима који окружују жртвеник. Свакако им није давао због телесне нечистоће. Не због тога! Јер имајући телесну нечистоћу не би нипошто улазили у цркву. Него је прање символ да сви ми треба да смо чисти од греха и безакоња. Пошто су руке символ делања њих перемо, показујући наиме да смо чистих и непорочних дела. Зар ниси чуо блаженог Давида који је то исто тајнодејствовао и говорио: Умићу у невиности руке моје и обићи ћу жртвеник твој, Господе (Пс. 25,6). Дакле, прање руку показује да смо беспрекорни од греха“.^{*46а}

30*. *Шта означавају орлеци на које архијереј стаје, а шта патерица? –*

Орлеци означавају духовно старање о верним, у граду и епархији, архијереја који као орао лебди и гледа на опасности верних да их брани, као и њихове потребе и недостатке да их поучава и исправља. Зидови и куле, извезени на орлецу, означавају град седишта епархије и целу епархију. Патерица означава пастирски штап архијереја и његову дужност чувања и поучавања верних мудрошћу змије и смиреношћу крста.^{*47}

31*. *Шта означавају дикирије и трикирије? –*

Дикирија је свећњак са две свеће које означавају две природе, божанску и човечанску, Г. Исуса Христа. Свеће су спојене (обично повезане траком) означавајући тако једно лице, једну ипостас Господа Исуса Христа. Трикирија је свећњак са три свеће које означавају три лица. Св. Тројице. Свеће су сједињене и повезане траком, означавајући једну суштину Божју. Бог је један по бићу, по суштини, а тројичан по лицима Оца, Сина и Св. Духа. Речи дикирије и трикирије су грчке и значе: двосвећњак и тросвећњак.

^{47*} Архиеп. Венијамин, Новаја Скрижаљ, С. Петербург 1859, 352.

32*. *Зашто архијереј у почетку литургије, није у олтару, него ћутке седи у цркви према западу? Којим чином он почиње учешће у литургији? –*

То што архијереј не почиње литургију, него ћутке седи према западу у цркви, означава да је Исус Христос до своје 30 године живео међу народом непознат, као прости дрводеља.

Као што је напоменуто (Одговор на 25 питање), „Силажење према западу архијереја, обученог у архијерејске (одежде), (означава) долазак оваплоћеног Господа на земљу и силазак до најнижег дела земље, Ада, са Св. анђелима, и владара мрака обарање и онде заробљених од века душа ослобођење“.^{*48}

Тек на малом входу архијереј улази у олтар, што означава Христов долазак на Јордан и почетак јавног рада. Еванђеље које носи ђакон при том означава Спаситеља, а свећа која се носи пред еванђељем означава Претечу Јована.

Своје учешће на литургији архијереј почиње позивом да се сви поклонимо Сину Божјем, Рођеном од Дјеве, Васкрслом из мртвих; Дивном у светима; уз молитвени призив Спаситељу да спасе све оне који Га прослављају као Бога певањем песме Алилуја.

33*. *Шта значи то што архијереј чини знак крста дикиријом изнад еванђеља по првом, а трикиријом по другом Свјатиј Боже олтара? –*

Чињење крста дикиријом, са запаљеним свећама, означава да нас еванђелска наука просветљује знањем о две природе у Господу Исусу Христу. Свети Симеон Солунски вели: „Дикиријом прекршта јерарх еванђеље означавајући просветљење које је очовечењем Исус учинио на небу и на земљи. Јер Његовим оваплоћењем није само људе, него и анђеле просветио“. Даље, Св. Симеон објашњава: „Архијереј опет трикиријом прекршта еванђеље објављујући у еванђељу пропевед о Св. Тројици“.^{*49}

Овим чином епископ напомиње, дакле, две главне еванђелске догме: 1) Да је Бог један по суштини, а тројичан по лицима, и 2) Да је Исус Христос Бог и човек, Богочовек. Без њих еванђеље не би било еванђеље, ни Христова црква – Црква.

^{48*} Св. Симеон Солунски, О Св. литургији, гл. 98, н. д. к. 292.

^{49*} Изложење о божанственом храму, гл. 59, 61, н. д. к. 721.

34. *Кад архијереј облачи велики омофор и кад га скида?* –

Кад служи Св. литургију, архијереј ставља велики омофор у почетку, пошто обуче остале одежде, а скида га по давању мира верним пред читање апостола, и до краја литургије више га не облачи.*⁵⁰

35. *Кад архијереј меће и скида мали омофор? * Какав смисао има то скидање и метање малог омофора?* –

Мали омофор даје се епископу за читање еванђеља (ако нема ђаконa и није наложио свештенику да га чита), скида га по прочитању; затим даје му се на дверима кад опере руке на херувимској песми, а скида га кад преда дискос ђакону и путир свештенику за вел. вход. Даје му се пред: Примите јадите..., а скида га по освећењу дарова. Поново га меће пред подизање агнеца на: Вонмем, свјатаја свјатим! и већ га до краја литургије не скида.

* Епископ на литургији носи омофор кад дејствује у име Христа, а без њега је кад означава служитеља Христовог. Св. Симеон Солунски тако вели: „Онда опет облачи омофор показујући да је пре био као слуга према светињи, и стидео се и бојао (да обуче) ону свештену одежду. Но, пошто се заврши дело и иде да уздигне и подели хлеб на делове и да се причести и подели (верним), потребно је да обуче свештене симболе достојанства. А како је омофор особита одећа јерарха, потребно је да и њега узме и с њиме да се причести Светиња“.*⁵¹

36. *Кад се додају, на литургији, архијереју дикирије и трикирије?* –

Дикирије и трикирије дају ђакони епископу на почетку литургије, пошто узгласе: Тако да просвјетитсја свјет твој... Кад, благослови верне, предаје их чтецима и ови их односе у олтар. На малом входу носе их чтеци и додају епископу који их, по благосиљању верних, носи у олтар и предаје ђаконима. Епископу се додаје дикирија на прво Свјатиј Боже..., које певају свештеници, а на другом трикирија. Пред трочлано Свјатиј Боже додају му се обе и по повратку у олтар предаје их чтецима. Дају му се да с њима благослови верне после читања еванђеља и после вел. входа. Најзад му се дају после читања Символа вере за благосиљање на: Благодат Господа нашегo Исуса Христа... По благосиљању предаје их чтецима и већ их више не узима до краја литургије.

^{50*} Но према црквенословенском штампаном Архијерејском Чиновнику, Никољском (Н. д. 435) и С. Булгакову (Настољнаја књига, Харков 1900, 846), биће да се на Херувимској песми, после прања руку, архијереју давао велики омофор подвостручен, што би објаснило израз Арх. Чиновника: „Кисти да буду с леве стране“. Кисти, тресни су ресе, фронцле на крајевима вел. омофора. Изгледа да за тако подвостручен омофор Никољски вели да се обично назива „полуомофором“, (Упор. Гласник 1972, стр. 228 – Исправке). Код нас и код Грка, у овој прилици даје се мали омофор. (Упор. Л. Мирковић, Литургика, I, 131).

^{51*} Л. Мирковић, н. д., I, 133.

(Но, ако би било рукоположење за ђакона онда благосиља њима верне по рукоположењу. Ако ли буде рукоположење за свештеника, епископ не благосиља њима по Херувици, него тек по рукоположењу свештеника). По црквенословенском Арх. чиновнику, по малом входу архијереј кади држећи у левој руци дикирију.

37. Кад се додаје архијереју кадионица на литургији? –

На малом входу, кад архијереј уђе у олтар, целива еванђеље и трапезу, додаје му се кадионица и штака. По завршетку кађења чтец их прима и оставља на своје место. На Херувимској песми додаје му је ђакон у проскомидији, кад заврши вађење честица – пошто ју претходно подржи да архијереј накади звездицу и дарке. По кађењу дарова, предаје ју ђакону. Онда му се додаје на царским дверима да окади дискос, а затим путир, и кад обоје покрије воздухом додаје му се да их окади. Додаје му се по освећењу дарова на: Изрјадно о Пресвјатјеј... и најзад да окади дарове на: Видјехом свјет истиниј...

38. Кад архијереј ставља митру, а кад ју скида? –

Митру архијереј ставља кад обуче све одежде, а скида ју пред прање руку на херувимској песми. Меће ју по кађењу дарова на крају вел. входа и скида пред целивање дискаса и путира на: Возљубим друг друга...; по целивању ју ставља и скида пред: Примите јадите. Затим ју ставља пред: Изрјадно... и скида пред: Вонмем, свјатаја свјатим. Ставивши ју пошто се сам причести, не скида ју до краја литургије.

*39. Кад се приноси архијереју, или свештенику, анафора уз тражење благослова * и шта тај благослов значи? –*

Просфору из које је извађен агнец (и остале, ако их има, из којих су извађене друге честице), треба принети архијереју, или свештенику, и замолити благослов, кад се пева Достојно. Преп. Никодим Агиорит казује, наиме, да просфора из које је извађен агнец представља Св. Богородицу, „јер као што се из ње роди са телом Агнец Божји, тако из просфоре из које бива антидор вади се (део) који ће таинствено бити освећен као Агнец“.^{*52} У неким се крајевима, по обичају, ова анафора приноси за благослов кад се чита молитва Господња, Оченаш.

* Но, треба имати у виду да се тај благослов не тражи за освећење анафоре, јер је она већ освећена прекрштањем копљем и пророчким речима које су при

^{52*} Изложење о божанственом храму, 90, н. д. к. 740.

^{52a*} Пидалион, н. д. 408. *!Ова фуснота није означена у тексту – Зор. А. Ст./*

томе изговорене, него благослов чтецу, или црквењаку да ју могу почети сећи, како би се поделила верним на крају литургије.*⁵³

40. Где се ставља налоњ за читање еванђеља на празничној и недељној јутрењи и литургији? –

На празничној јутрењи чита еванђеље свештеник, или епископ, на царским дверима, те се налоњ ту поставља. На недељној јутрењи еванђеље чита свештеник са јужне стране Ч. трпезе, па налоњ не треба постављати, јер се еванђеље, при читању, ставља на Ч. трпезу.*⁵⁴ (Но у местима где се ово еванђеље чита са царских двери, налоњ ту треба поставити).

На литургији еванђеље чита ђакон са амвона те се налоњ поставља на амвон. Ако нема ђакона, еванђеље чита свештеник, или епископ, на царским дверима, па налоњ ту и треба поставити.

41. Кад се додаје топлота, пред причешће на литургији? –

Теплоту треба припремити пред узглас: Свјатаја свјатим! и чим ђакон уђе у олтар, додати му је у суду за то одређеном. Ако не служи ђакон, у исто време додати, топлоту свештенику. Топла вода (теплота) спрема се и лети јер има литургичко-символички смисао, да је на крсту из животворног Спаситељевог прободеног ребра потекла крв и вода. О томе Св. Симеон Солунски вели: „Онда и топлу воду излива у путир. А то чини сведочећи да Господње тело, поставши мртво, пошто се божанствена Његова душа одвојила, остало је на даље животворно, јер је божанство остало неразлучиво од њега и све силе Духа неодвојиве“.*⁵⁵

42. Где се причешћују чтеци, ипођакони и верни, а где ђакони, свештеници и епископи? –

Сви црквенослужитељи и верни причешћују се кашичицом ван олтара, на царским дверима, по реду: „... ипођакони, и чтеци, и појци и монаси, а од жена ђаконисе и (црквене) девојке и удовице, онда деца, а затим сав народ по реду, са страхом и побожношћу, без буке“.*⁵⁶ „У олтару – како напомиње Св. Симеон Солунски – не причешћује се нико сем епископа, презвитера и ђакона, јер се само они рукополажу у олтару“.*⁵⁷

^{53*} Упор. Гласник 1973, 124.

^{54*} Упор. Гласник 1974, 56.

^{55*} Изложење о божанственом храму гл. 94, н. д. к. 741.

^{56*} Апостолске установе, књ. VIII, 13, изд. Вивлиотхики Еллинон Патерон... Атина 1955, Т. П., 158.

^{57*} О Св. литургији, гл. 99, н. д. к. 301.

43. Колико има врста метанија (поклона) у Цркви? –

У Православној цркви постоје три врсте метанија: 1) Велика метанија. Она се врши по правилу уз Велики пост, а монаси их чине, у келијама и у друге постове. Врше се тако да се најпре прекрсти, онда рукама и коленима падне на земљу, па челом поклони до земље. Св. Василије Велики каже да при томе падању и дизању „ми самим чином показујемо да смо због греха пали на земљу“, а дизањем да „човекољубљем Онога који нас је створио, позвани смо опет на небо“.^{*58} 2) Мала метанија. Њих чинимо тако да се најпре прекрсти, па онда сагиба док се руком не дође отприлике до земље, при чему се колена унеколико савијају. 3) Трећа врста поклона врши се малим наклоном главе, што чини онај који кади, као и онај кога каде.^{*59} Тако се клањамо кад нас свештена лица благосиљају уз речи: Мир всјем! Мир ти! а такође кад молимо опроштај једни од других, пред приступање Св. причешћу и кад поздрављамо једни друге.

44. Зашто се антидор (анафора) узима наштину, пре другог јела? –

Грчка реч антидор (антидорон) значи „уместо дарова“, тј. уместо Св. причешћа, јер се делови овог хлеба (освећеног на проскомидији прекрштањем копљем, уз изговарање пророчких речи о страдању Спаситељевом – Иса. 53, 7.8), дају за освећење верним који нису спремни за Св. причешће. Пошто се Св. причешће узима наташте тако пре другог јела трба да узмемо антидор (анафору), кад га добијемо у недељне и празничне дане.

Поред тога, смисао је овог узимања антидора пре друге хране да храњење отпочнемо освећеном храном, а по том да приступимо обичној.

* [Св. Симеон Солунски помиње оба ова мотива. Поменувши да су се на Св. литургији причестили епископ и свештеници, он даље вели: „Потребно је да и народ прими освећење... и то бива преко антидора. То је хлеб освећен у предложењу, из кога је средњи део извађен и принет на освећење (агнец). Он будући копљем прекрштен и примивши божанствене речи, доцније се дели уместо дарова, тј. страшних тајни (причешћа) онима који (причешће) нису примили“.^{*60} На другом месту вели: „Онда Буди имја Господње благословено, пошто идемо због потребе тела, тј. храњења, али ово не бива без освећења, јер најпре узимамо освећену храну, кад се говори Благословљу Господа... и бива раздавање антидора“.^{*61}

^{58*} Пидалион, н. д. 644; Н. Милаш, Правила... II, 436.

^{59*} Упор. Гласник 1980, 169.

^{60*} Излагање о божанственом хра.му, гл. 101, н. д. к. 745.

^{61*} О Св. молитви, гл. 356, н. д. к. 661. 6

У манастирима, у којима се не служи сваког дана св. литургија, остатак анафоре, после литургије у недељне и празничне дане, чува се у току целе седмице да би, после јутарњег богослужења, узели од ње макар мало и тако приступање обичној храни отпочели освећеном.

Ако анафоре остане много, да би се потрошила, свештеници и верни, узевши је пре јела, изнимно би је могли узети и уз јело, јер би било и неразумно и грешно да пропадне. Ако би ипак остала па се покварила и поплеснивила, треба ју спалити и пепео просути у реку].

45. Како се приступа целивању Св. еванђеља, крста, мошти и икона? –

При целивању Св. еванђеља, крста, мошти и икона треба се најпре прекрстити, уз мали поклон. То учинити и други пут, па онда целивати, а по целивању опет се прекрстити и начинити мали поклон трећи пут.

Кад стоје једно поред другог Св. еванђеље и крст, или еванђеље и икона, најпре се целива, уз наведене мале поклоне, Св. еванђеље, онда крст па икона. Наводећи речи Св. Јована Златоуста: „Оно што су рекли Свети, слике су њихових душа“, преп. Никодим Агиорит закључује: „И речи Св. еванђеља су слике (иконе) душе и срца Господа. Стога и претходи (клањање) еванђељу, онда крсту, онда икони Христовој, икони Богородичној, и следе иконе Светих...“^{*62}

На икони Христовој целивамо руку, или ногу; на икони Богородице и Светих, руку, не лице. На икони нерукотвореног образа Христовог, или одсечене главе Св. Јована Крститеља, целивају се власи.^{*63}

46. Како треба тражити благослов од свештених лица? –

При тражењу благослова од свештених лица треба учинити мали поклон, не крстећи се, онда ставити десни длан преко левога и целивати руку, спуштену на наше руке, која нас је благословила. Благослов којим свештеник благосиља благослов је Божји који свештеник, као помоћник Божји, само преноси.^{*64} На десни длан тако сложених руку, примамо и друга освећења од свештеника: анафору, освећено грожђе итд.

^{62*} Пидалион, н. д. 319.

^{63*} Упор. Гласник 1977, 111.

^{64*} Упор. Гласник 1979, 45.

47. *Шта треба чинити на позив ђаконов: Глави вашја Господеви приклоните, и: Глави нашја Господеви приклоним?* –

Свагда на позив ђакона, или свештеника, да приклонимо главе, треба тако и поступити и приклањањем главе показати своје поштовање величанству Божјем.

У молитви, коју свештеник при томе чита тајно, моли он Господа да погледа на оне који су пред Њим сагнули своје главе, и дарује им земаљска и небеска добра. (Молитва по Оче наш..., на литургији Св. Јована Златоуста); Да благослови, укрепи, освети, утврди, избави од сваког зла дела, а приведе сваком делу добром (Иста молитва на литургији Св. Василија Великог). „Теби приклонисмо вратове срца и тела и молимо Ти се: пружи руку твоју невидљиву од светог станишта Твога и благослови нас...“ (Молитва на крају јутрење).

На литургији не приклањамо главе на позив ђакона: Оглашени, глави вашја Господеви приклоните! јер нисмо некрштени оглашени, него верни.

48. *Који су најглавнији моменти на литургији, кад треба да смо особито мирни и сабрани?* –

На богослужењу уопште треба стајати мирно и сабрано, са осећањем да стојимо пред свесветим Богом, Који је свуда, а особито у храму Њему посвећеном, по речи Спаситељевој: Где сте два или три сабрани у име моје ту сам Ја међу вама (Мт. 18,20).

Ипак на литургији има момената кад своју пажњу треба удвостручити. Такви су моменти: Мали вход, кад се износи Св. еванђеље, које означава долазак Господа Исуса на проповед; читање Апостола и Еванђеља као Христове проповеди и поуке народу; Велики вход, пренос Св. дарова из проскомидије на Ч. трпезу, што означава вођење Спаситеља на Голготу, Његово страдање и смрт; рецитоване Символа вере и речи Господњих: Примите јадите, Пијте от њеја вси, као и остали део канона евхаристије, особито при певању: И молимтисја Боже наш; читање молитве Господње, Оченаш, као и приступање Св. причешћу. У тим приликама, ако улазимо у цркву, треба мирно стати где се затекнемо, не ићи по цркви, не палити свеће, итд.

49. *Како треба стајати у цркви на молитви?* –

На молитви у цркви треба стајати мирно, не окретати се, него окренути олтару пажљиво везивати мисао за оно што се чита и пева, тихо одговарајући на јектеније. Не треба се наслањати на зидове, или стубове. За време читања катизама, паримија, као и Апостола, може се седети. При читању Еванђеља

треба обавезно стајати, не излазити из цркве, не палити свеће, уздржати се од кашљања итд.

50. Какву штету чини онај који на молитви разговара са другима? –

Према казивању Светих, онај који на молитви разговара чини три штете. Прву наноси ономе са којим разговара, јер га одвлачи од молитве и духовне сабраности. Другу штету наноси осталим присутним, којима својим разговором такође смета. А трећу, највећу штету наноси себи самом, јер уместо награде од Бога за молитву, сабраност и чување реда у цркви, примиће од Њега осуду.^{*65}

ПОРЕДАК СЛУЖЕЊА ЧТЕЦА НА АРХИЈЕРЕЈСКОЈ ЛИТУРГИЈИ

ПРЕД ДОЛАЗАК АРХИЈЕРЕЈА У ХРАМ,

један од већ обучених у стихар чтеца са жезлом и двојица са архијерејском мандијом, са осталим клирицима дођу до улаза у црквену порту, или до западних врата храма. Кад архијереј приђе, стављају му мандију и предају жезал, па док архијереј улази у храм, све до олтара, придржавају му скутове мандије.

При читању входних молитава, чтеци приносе архијереју икону Христову, па Богородичину, да их целива, а кад он благослови народ са амвона и ђакони узгласе: Свјашченици изидите! примају жезал од архијереја, скидају мандију и помажу при облачењу одјејања. На крају приносе лахан и убрус, један држи лахан, други ибрик, из кога, трипут по мало, излива воду на руке архијереја; онда пруже убрус да их отаре, па целивавши му руку, улазе у олтар и остављају прибор за умивање на одређено место.

ПОЧЕТАК ЛИТУРГИЈЕ,

кад ђакони узгласе: Тако да просвјетитсја свјет твој... и архијереј благослови народ, чтеци примају дикирије и трикирије, односе у олтар, узимају

^{65*} Стално треба имати у виду да је Св. евхаристија централна тајна наше вере и да се на њој збива цела Спаситељева икономија спасења, од Његовог рођења, доласка на Јордан и јавну проповед, жртвовања на крсту, васкрсења и вазнесења, али не као представа нечега што је било некада, него онога што се и сада догађа, и сада бива. Жртва Христова није, наиме, као жртве старозаветне, које је требало стално, поново приносити, него је Христос, као савршена жртва, и страдао и умро једанпут за све људе и за сва времена.

У Св. литургији пак, Он не страда и не умире поново, нити је она нека друга жртва, него је она иста која је извршена на крсту и која се сада продужава и продужаваће се до краја света. (1. Кор. 11,26). Разлика је само у томе што је крсна жртва Христова: 1) Тада, била крвна, а ова бива бескрвна, 2) што је она извршена једанпут на једном месту, а ова се врши у свако време и на разним местима, 3) онде се Христос жртвовао „да нам стече богатство дарова, а овде да нас причести извором Својих дарова“ (тј. Собом, Својим телом и крвљу). */Ова фуснота није означена у тексту, него је додата на крају – Зор. А. Ст./*

Архијерејски чиновник, па кад принесу столицу на амвон и архијереј седне, они стају иза амвома.

На великој јектенији, иза прозбе за архијереја, приносе му Архијерејски чиновник за молитву, а такође на две мале јектеније. Кад архијереј прочита трећу молитву, целивавши му руку, чтеци стају иза ђакона на солији и по возгласу окрећу се, заједно са ђаконима, архијереју и поклоне, па иза ђакона улазе у олтар на северне и јужне двери. (Кад архијереј устане на Слава трећег антифона, или Блажена, чтец треба да унесе столицу са амвона у олтар).

МАЛИ ВХОД.

На малом входу, један чтец носи свећу, други жезал, два најстарија дикирије и трикирије, идући испред ђакона. Дошавши до иконостаса, чтеци са свећом и жезлом улазе у олтар, а они са дикиријама и трикиријама, пред ђаконов узглас: Премудрост, прости! предају архијереју дикирије и трикирије, па и они улазе у олтар. Кад архијереј уђе у олтар, целива Св. еванђеље и Ч. трапезу, чтеци му додају жезал и кадионицу, па кад заврши кађење примају обоје.

Чтец са жезлом излази пред икону Богородичину и стоји до Херувимске песме, па улази у олтар, оставља жезал, прима лахан и убрус, излази пред Царске двери, са друга два чтеца, да би архијереј опрао руке.

ПРЕД ЧИТАЊЕ АПОСТОЛА И ЕВАНЂЕЉА.

На свјатиј Боже..., чтеци додају архијереју дикирије, а затим трикирије, и кад он благослови народ на: Господи, Господи призри с небесе..., примају их од њега. Пред читање апостола, кад епископ благослови: Мир всјем! чтеци скидају с њега омофор и сложивши га остављају. Онда додају ђакону кадионицу, па један с тамјаницом, и ђакон са кадионицом, прилазе епископу да он стави тамјан у кадионицу и благослови.

У време кад ђакон изађе да чита еванђеље излазе двојица чтеца са дикиријама и трикиријама, на северне и јужне двери, стају на амвон десно и лево од ђакона. По завршетку еванђеља, долазе са ђаконом до царских двери, додају архијереју дикирије и трикирије и кад он благослови народ, примају их и односе у олтар, на северне и јужне двери. Један чтец, чим ђакон почне читати еванђеље, приноси архијереју Чиновник да прочита молитву еванђеља.

ВЕЛИКИ ВХОД.

Чтеци са жезлом, дикиријама и трикиријама иду као на малом входу, а кад дођу пред иконостас, чтец са жезлом стаје пред икону Христову, а чтеци са дикиријама и трикиријама с обе стране царских двери. Једач чтец у олтару

додаје епископу кадионицу за кађење дискоса, а затим путира. Кад епископ постави Св. дарове на часну трапезу и окади их, па дође на двери, чтеци му предају дикирије и трикирије, и по благосиљању примивши их, односе у олтар.

ПО СИМВОЛУ ВЕРЕ,

чтеци предају дикирије и трикирије епископу у олтару, па кад он благослови народ, примају их, гасе и остављају на своје место.

НА ИЗРЈАДНО О ПРЕСВЈАТЈЕЈ...,

додају архијереју кадионицу и приносе анафору за благослов.

ПРЕД ПРИЧЕШЋЕ,

чтец додаје ђакону теплоту, а по причешћу приноси лахан и убрус да архијереј опере руке у олтару, па онда остављају прибор на своје место.

На: Спаси Боже људи Твоја..., чтец приноси архијереју кадионицу и по кађењу дарова прима ју и оставља.

ПО ЗАВРШЕТКУ ЛИТУРГИЈЕ,

чтеци помажу архијереју при свлачењу одежди, и са другим клирицима прате га до изласка из храма, или уласка у епископију.

ОРЛЕЦЕ

чтеци стављају пред царске двери у почетку, пред долазак архијереја, који ту стаје за време входних молитава. Орлец се ставља на амвон и ту стоји до уласка архијереја у олтар на малом входу, кад се односи и ставља у олтар пред Ч. Трапезу.

При певању Трисветог, један се орлец ставља на царске двери и по благосиљању архијереја на: Господи, Господи, призри с небесе и вижд..., односи. На царске двери се ставља и на Великом входу, а пошто архијереј прими путир и благослови дикиријама и трикиријама, односи.

Пред Часном трапезом стоји орлец за време целе литургије, само се на: Возљубим друг друга..., ставља са десне стране Часне трапезе, где ће архијереј стојати при целивању са свештенством.

Орлец се ставља на амвон ако ће епископ проповедати и иза амвона при дељењу анафоре.

С а д р ж а ј:

ПАВЛЕ, ЕПИСКОП РАШКО-ПРИЗРЕНСКИ	1
ПИТАЊА (И ОДГОВОРИ) ЧТЕЦУ ПРЕД ПРОИЗВОДСТВО	1
I, Опште напомене.....	1
II	6
1. Ко су чтеци и појци и како су ти чинови настали у Цркви? –	6
2. Који су услови да неко може постати чтец? –	7
3. Ко врши, када и где рукопроизвођење чтеца, појца и ипођакона? –	7
4*. Каква је разлика између рукопроизвођења (хиротесије) и рукоположења (хиротоније)? За које се чинове рукополаже, ко рукополаже и где се оно врши? –	7
5*. Од кога потичу свештени чинови у новозаветној Цркви? –	7
6. Зашто се чтец постригава? Шта је то „гуменце“, или „папалитра“ и чиме се покривало? –	8
7*. Која су свештена лица имала на глави гуменце и зашто? –	8
8. Која је одежа чтеца и ипођакона? –	8
9. Какве боје треба да је стихар и шта та боја симболизује? –	8
10. Које дужности имају чтеци сада у цркви? –	9
11. Како је подељен Псалтир за читање у цркви? –	9
12*. Шта је Праксапостол, а шта Апракос? –	9
13. Шта су зачала и како се налазе за седмичне, недељне и празничне дане у Праксапостола? –	10
14. Колико највише зачала може да се чита, на литургији? Како се називају последња два зачала? Како се узима почетак другог, а како трећег зачала? –	10
15. Шта значи ђаконов узглас Вонмем! свештеников: Мир всјем, на ђаконов: Премудрост! Вонмем! и шта на њих чтец одговара? Шта одговара, на крају читања апостола, на свештениково: Мир ти, и ђаконово. Вонмем? –	10
16*. Шта означавају слова на маргинама (рубовима) Праксапостола? –	11
17. Како се пева Трисвето на архијерејској литургији? –	11
18. Како је настала Трисвета песма? –	12
19. Шта се пева уместо Трисветог на литургији? и у које дане? –	12
20. Шта су прокимени и где се налазе? –	12
21. Како се казује наслов Дела апостолских и посланица Св. апостола, при читању у цркви, на црквенословенском и српском говорном језику? –	13
22. Зашто се свештени текстови не читају на начин световних? Како се читају псалми и паримије, а како апостол и еванђеље? –	13
23*. Шта је антифонско, а шта респонзорно, или ипофонско појање? –	13
24. Шта се пева при доласку архијереја у храм, а шта при његовом одласку? –	14
25.* Шта означава облачење архијереја? Кога представљају ипођакони и чтеци који га облаче? –	14
26. Колико има одежди ђакон, колико свештеник, колико епископ, и које су? –	14
27*. Које три службе Г. Исуса Христа представља потпуно обучени архијереј? –	15
28*. Како су представљене на фрескама, у старим црквама и манастирима, три службе Исуса Христа и на коме се месту у храму налазе? –	15
29. Шта означава прање руку архијереја и свештеника по облачењу и на херувимској песми? –	16
30*. Шта означавају орлеци на које архијереј стаје, а шта патерица? –	16
31*. Шта означавају дикирије и трикирије? –	16
32*. Зашто архијереј у почетку литургаје, није у олтару, него ћутке седи у цркви према западу? Којим чином он почиње учешће у литургији? –	17
33*. Шта значи то што архијереј чини знак крста дикиријом изнад еванђеља по првом, а трикиријом	

по другом Свјатиј Боже олтара? –	17
34. Кад архијереј облачи велики омофор и кад га скида? –	18
35. Кад архијереј меће и скида мали омофор? * Какав смисао има то скидање и метање малог омофора? –	18
36. Кад се додају, на литургији, архијереју дикирије и трикирије? –	18
37. Кад се додаје архијереју кадионица на литургији? –	19
38. Кад архијереј ставља митру, а кад ју скида? –	19
39. Кад се приноси архијереју, или свештенику, анафора уз тражење благослова * и шта тај благослов значи? –	19
40. Где се ставља налоњ за читање еванђеља на празничној и недељној јутрењи и литургији? –	20
41. Кад се додаје теплота, пред причешће на литургији? –	20
42. Где се причешћују чтеци, ипођаконн и верни, а где ђакони, свештеници и епископи? –	20
43. Колико има врста метанија (поклона) у Цркви? –	21
44. Зашто се антидор (анафора) узима наштину, пре другог јела? –	21
45. Како се приступа целивању Св. еванђеља, крста, мошти и икона? –	22
46. Како треба тражити благослов од свештених лица? –	22
47. Шта треба чинити на позив ђаконов: Глави вашја Господеви приклоните, и: Глави нашја Господеви приклоним? –	23
48. Који су најглавнији моменти на литургији, кад треба да смо особито мирни и сабрани? –	23
49. Како треба стајати у цркви на молитви? –	23
50. Какву штету чини онај који на молитви разговара са другима? –	24
ПОРЕДАК СЛУЖЕЊА ЧТЕЦА НА АРХИЈЕРЕЈСКОЈ ЛИТУРГИЈИ.....	24
ПРЕД ДОЛАЗАК АРХИЈЕРЕЈА У ХРАМ,.....	24
ПОЧЕТАК ЛИТУРГИЈЕ,.....	24
МАЛИ ВХОД.....	25
ПРЕД ЧИТАЊЕ АПОСТОЛА И ЕВАНЂЕЉА.....	25
ВЕЛИКИ ВХОД.....	25
ПО СИМВОЛУ ВЕРЕ,.....	26
НА ИЗРЈАДНО О ПРЕСВЈАТЈЕЈ.....	26
ПРЕД ПРИЧЕШЋЕ,.....	26
ПО ЗАВРШЕТКУ ЛИТУРГИЈЕ,.....	26
ОРЛЕЦЕ.....	26
С а д р ж а ј:.....	27